



Literackie kartografie w keralskich hagiografiach tradycji advaita wedanty¹

Olga Nowicka  <https://orcid.org/0000-0002-0634-2955>

Instytut Orientalistyki

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: olga.nowicka00@gmail.com

Abstract

Literary Cartography in the Keralan Hagiographies of the Advaita Vedānta Tradition

The proposed paper deals with so far unrecognized regional hagiographic tradition of Śaṅkara – the great Indian philosopher and alleged creator of the pan-Indian Advaita Vedānta monasticism – in Kerala (South India). This literary tradition is represented by a series of lesser-known texts in Sanskrit and Malayalam. The objective of this article is to examine some of the cultural and literary methods of space valorization and creation of literary cartographies. The sacred topography created through the hagiographic narrative causes the overlap of spatial religious concepts and physical geography of temples, monasteries and pilgrimage sites. Therefore, the theoretical approach applied during the examination of the hagiographic tradition in question remains informed by the method of literary cartography.

Keywords: Kerala, hagiography, monasticism, Nampūtiri, Advaita Vedānta, literary cartography

Słowa kluczowe: Kerala, hagiografia, monastycyzm, Nampūtiri, advaita wedanta, kartografia literacka

Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu jest niezbadana dotąd regionalna tradycja hagiograficzna związana z postacią słynnego indyjskiego filozofa Śankary

¹ Niniejszy artykuł powstał w wyniku realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (Polska), konkurs PRELUDIUM 14, tytuł projektu: *Śladami Śankary: regionalna odmiana monastycznej tradycji advaita wedanty w topografiach hagiografii keralskich*, numer projektu: 2017/27/N/HS2/00846.

(Śaṅkara)² – krzewiciela niedualistycznej doktryny adwaita wedanty (skr. *advaita-vedānta*), założyciela panindyjskiej reguły monastycznej daśanami sampradaja (skr. *daśanāmī-sampradāya* – „tradycja dziesięciu imion”) w Kerali³. Owa tradycja literacka reprezentowana jest przez serię mniej znanych tekstów w sanskrycie i malajalam (*malayālam*). Przynajmniej siedem tekstów należących do keralskiej tradycji hagiograficznej adwaita wedanty zachowało się do obecnych czasów⁴. Część z nich pozostaje jedynie w formie manuskryptów. Lokalna tradycja hagiograficzna nie doczekała się dotychczas pogłębionej analizy. Badacze hagiografii Śankary, tacy jak W.R. Antarkar, Jonathan Bader oraz Vidyasankar Sundaresan, zaledwie wspominają o keralskich utworach, aczkolwiek nie rozpoznają oni zjawiska lokalnej tradycji hagiograficznej. Przyczyną takiego stanu rzeczy wydaje się brak znajomości kontekstu, w którym teksty te powstawały. Keralskie hagiografie tradycji adwaita wedanty są bowiem nierozzerwalnie związane z mało znanym lokalnym wariantem monastycyzmu reguły Śankary, na temat którego nie powstały jak dotąd żadne pogłębione naukowe opracowania.

Dotychczas rozpoznane twory, należące do owej lokalnej praktyki literackiej, to: *Śankaraćarjaćarita* (*Śaṅkarācāryacarita* – „Żywot Śankary”) skomponowana w sanskrycie przez Gowindanathę (Govindanātha) około XVI/XVII wieku; *Śankaraćarjaćaritam* (*Śaṅkarācāryacaritam* – „Żywot Śankary”) znana również pod tytułem *Bhagawatpadamahimanuwarnanam* (*Bhagavatpādamaḥimānuvarṇanam* – „Opowieść o doskonałości Bhagawatpady”), skomponowana w sanskrycie przez Balagopalajatindrę (Bālagopālayatindra, brak datowania); *Kuśmāndaśankarawidźaja* (*Kūṣmāṇḍaśaṅkaravijaya* – „Podbój Śankary zrodzonego z owocu kuśmandy”⁵) napisana w sanskrycie przez Puruszottamę Bharatiego (Puruṣottama Bhārātī, data powstania utworu pozostaje nieznana); sanskrycki utwór *Padmapadaćarjaćarita* (*Padmapādācāryacarita* – „Żywot Padmapady”), autor nieznany, data powstania utworu pozostaje nieznana); utwór *Diwakaraćarita* (*Divākaracarita* – „Żywot Diwakary”), który rzekomo funkcjonował w dwóch wariantach językowych – w malajalam oraz w sanskrycie (autor nieznany, brak datowania), *Śankaraćarjaćaritam* (*Śaṅkarācāryacaritam* – „Żywot Śankary”) skomponowana w malajalam (autor nieznany, brak datowania); oraz *Śankarabrahmanandawilasam* (*Śaṅkarabrahmānandavīlāsam* – „Blask Śankarabrahmanandy”) napisana w malajalam przez Alattura Anudźana Nambudiripadu (Ālattūr Anujan Nampūtirippāṭu) na

² Filozof żył najprawdopodobniej w latach 788–820 i urodził się w Kaladi (mal. Kālāṭi, forma zangięcyzowana: Kalady) w Kerali, w Indiach Południowych. H. Kulke, D. Rothermund, *A History of India*, London–New York 2004, s. 141–142.

³ Śankara uważany jest za twórcę panindyjskiej reguły monastycznej adwaita wedanty znanej jako „tradycja dziesięciu imion” (skr. *daśanāmī* – „ten, kto nosi jedno z dziesięciu imion”, skr. *sampradāya* – „tradycja”). Po inicjacji do życia w ascezie wyrzeczeniec otrzymuje nowe imię, jedno z dziesięciu: Giri (skr. *giri* – „wzgórze”), Puri (skr. *purī* – „miasto”), Bharati (skr. *bhārātī* – „elokwencja”), Wana (skr. *vana* – „las”), Parwata (skr. *parvata* – „góra”), Aranja (skr. *araṇya* – „las/dzikość”), Sagara (skr. *sāgara* – „ocean”), Tirtha (skr. *tīrtha* – „święty bród”), Aśrama (skr. *āśrama* – „pustelnia”) oraz Saraswati (skr. *sarasvatī* – „wiedza”). M. Clark, *The Daśanāmī-Saṃnyāsīs. The Integration of Ascetic Lineages into an Order*, Leiden 2006, s. 2.

⁴ Informacje uzyskałam w czasie badań terenowych prowadzonych w Kerali w latach 2014–2019.

⁵ Skr. *kūṣmāṇḍa* – *Beninkasa cerifera*.

początku XX wieku. Cztery z wymienionych tekstów to hagiografie Śankary, trzy pozostałe teksty to hagiografie jego następców.

Lokalna tradycja literacka kontrastuje z panindyjską kanoniczną tradycją hagiograficzną Śankary, zgodnie z którą filozof podczas podboju „czterech stron świata” (skr. *digvijaya*) przemierzył cały Półwysep Indyjski, a na jego krańcach założył cztery centra monastyczne (skr. *maṭha*) propagujące monistyczną doktrynę advaita wedanty. Owymi ośrodkami monastycznymi miały być Gowardhana (Govardhana), Śarada (Śārada), Dwaraka (Dvāraka) oraz Dźjotirmatha Pitha (Jyotirmāṭha Pīṭha)⁶. Tymczasem według tradycji keralskiej Śankara założyć miał wszystkie cztery ośrodki monastyczne w środkowej Kerali, w mieście Triśśur (mal. Trīśśūr, forma zanglicyzowana: Trichur, Thrissur)⁷. Założonymi przez filozofa instytucjami miały być: Północny Klasztor (mal. Vaṭakke Maṭham), Środkowy Klasztor (mal. Naṭuvil Maṭham), Klasztor [Usytuowany] Pomiędzy (mal. Iṭayil Maṭham)⁸ oraz Południowy Klasztor (mal. Tekkē Maṭham)⁹. Na przełożonych owych instytucji Śankara miał wybrać swoich czterech uczniów – Sureśwarę (Sureśvara), Padmapadę (Padmapāda), Hastamalakę (Hastāmalaka) oraz Totakę (Toṭaka) – którzy z kolei na swych następców wyznaczili członków społeczności braminów nambudiri¹⁰. Po założeniu czterech klasztorów w Triśśur, według lokalnej tradycji hagiograficznej, Śankara miał osiągnąć wideha-mukti (skr. *videha-mukti* – „wyzwolenie po śmierci”) w śiwajckiej świątyni Wadakkunnathana (mal. Vaṭakkunnāthan kṣētram – „świątynia Pana [z] Północy”)¹¹.

Historyczne okoliczności powstania czterech ośrodków monastycznych advaita wedanty w Triśśurze pozostają nieznanne, a datowanie niepewne. Z powodu braku wiarygodnych, historycznych źródeł w obiegu pozostaje legenda, który przysłoniła historię. W konsekwencji, bazując na wernakularnych podaniach, lokalna społeczność ufundowanie omawianych instytucji przypisuje Śankarze, a tym samym datuje powstanie tych ośrodków na około IX wiek naszej ery. Takie datowanie wydaje się jednak mało prawdopodobne, jak twierdzą historycy profesor M.G.S. Narayanan

⁶ V. Sundaresan, *Conflicting Hagiographies and History: The Place of Śaṅkaravijaya Texts in Advaita Tradition*, „International Journal of Hindu Studies” 2000, t. 4, nr 2, s. 110.

⁷ Według alternatywnego wariantu legendy to uczniowie Śankary założyli cztery klasztory w Triśśurze.

⁸ Nazwa nawiązuje do pierwotnej lokalizacji klasztoru. Budynek był bowiem usytuowany pomiędzy Klasztorem Środkowym (Naduvil Matham) a Klasztorem Południowym (Tekke Matham).

⁹ O. Nowicka, *In the Footsteps of Śaṅkara: Mapping a Pan-Indian Digvijaya in the Local Space of Kerala* [w:] *Polish Contributions to South Asian Studies*, D. Stasik (red.), Warszawa 2017, s. 60–61; O. Nowicka, *Conquering the World, Subduing the Minds: Śaṅkara's digvijaya in the Local Context*, „Cracow Indological Studies” 2016, t. XVIII, s. 145–166; *Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, C. Bignami, E. Dębicka-Borek (red.), Kraków 2016, s. 145, 155; O. Nowicka, *Local Advaita Vedānta Monastic Tradition in Kerala: Locating, mapping, networking*, „The Polish Journal of the Arts and Culture New Series” 2019, nr 9(1), s. 29.

¹⁰ Więcej o społeczności braminów nambudiri w: M. Parpola, *Kerala Brahmins in Transition. A Study of a Nampūtiri Family*, Helsinki 2000.

¹¹ O. Nowicka, *In the Footsteps of Śaṅkara...*, *op. cit.*, s. 61; *eadem*, *Conquering the World...*, *op. cit.*; *Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, *op. cit.*, s. 145, 155.

oraz profesor Kesavan Veluthat¹². Naduwil oraz Tekke Matham pozostają aktywnymi ośrodkami monastycznymi, natomiast Wadakke Matham został przekształcony w wedapathaśalę (skr. *vedapāṭhaśālā*)¹³ około XVII wieku – obecnie ośrodek ten znany jest pod nazwą Wadakke Matham Brahasvam (Vaṭakke Maṭham Brahasvam)¹⁴. Jednak tym, co wyróżnia owe ośrodki monastyczne i czyni tę tradycję unikatową, jest ściśle przestrzegana reguła, zgodnie z którą inicjowani do życia w ascezie adeptci pochodzą wyłącznie ze społeczności braminów nambudiri (mal. *nampūtiri*)¹⁵. Zasada ta uczyniła lokalną regułę monastyczną hermetyczną, a jej tradycję hagiograficzną mało znaną. Świadomość tej regionalnej praktyki literackiej przejawiają najczęściej jedynie sami nambudiri bądź członkowie społeczności zamieszkujących tereny sąsiadujące z omawianymi klasztorami.

Praktyki przestrzenne w tradycji hagiograficznej Śankary

Hagiografowie tradycji adwaita wedanty w swoich dziełach używają przede wszystkim języka miejsca i przemieszczenia w przestrzeni, szkicują słowami krajobrazy geograficzno-społeczne, lokalizacje, szlaki, mapy. Co więcej, tworzą punkty pielgrzymkowe w miejscach związanych z postacią sławnego filozofa. Głównym motywem wszystkich hagiografii Śankary jest digwidżaja – „podbój czterech stron świata”¹⁶. Jednakże na tle kulturowego krajobrazu Kerali wykształcił się unikalny, rodzimy wariant tradycji hagiograficznej adwaita wedanty. Legenda o życiu sławnego filozofa i jego uczniów w wernakularnej tradycji literackiej została nie tylko przeformułowana, lecz przede wszystkim przemieszczona, prawdopodobnie w celu legitymizowania lokalnej tradycji monastycznej. Lokalne narracje posługują się skontekstualizowaną przestrzenią (ang. *contextual spatiality*)¹⁷ – transponują one ideologiczny koncept panindyjskiej digwidżaji Śankary na plan Kerali. Dokonują tym samym transferu z makro- do mikroprzestrzeni. Keralskie żywoty świętego kreślą nową konceptualną mapę regionalnej tradycji śankarycznej. Utwory te są ciekawym przykładem praktyk przestrzennych w literaturze. Przestrzeń wpisana w badane dzieła literackie okazuje się kluczowa podczas interpretacji. Wydaje się, iż miejsca i lokalizacje opisywane w tych tekstach są ich istotą, a główną intencją owych dzieł jest lokowanie tradycji adwaita wedanty na mapie Kerali. Sakralna geografia kreowana narracją hagiograficzną powoduje nakładanie się przestrzennych koncepcji religijnych i fizycznej geografii świątyń, klasztorów i miejsc pielgrzymkowych.

¹² Informacja uzyskana podczas konsultacji 21.09.2016, 10.12.2018.

¹³ Szkoła, w której naucza się Wed (skr. *veda*) w tradycyjnym systemie.

¹⁴ O. Nowicka, *Conquering the World...*, op. cit.; *Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, op. cit., s. 156.

¹⁵ Informacja uzyskana od przełożonego Nāṭuvil Maṭham podczas badań terenowych 3.10.2016.

¹⁶ Więcej o koncepcji podboju czterech stron świata w: W.S. Sax, *Conquering the Quarters: Religion and Politics in Hinduism*, „International Journal of Hindu Studies” 2000, t. 4, nr 1, s. 39–60.

¹⁷ M. Desai, *Wooden Architecture of Kerala*, Ahmedabad 2018, s. 165.

Źródła

Przekładu pierwszej z wymienionych hagiografii – *Śankaraćarjaćarita* – dokonał na język włoski Mario Piantelli. Tłumaczenie zostało opublikowane w roku 1994 w Turynie pod tytułem *Il poema di Śankara. Śrīśankarācāryacarita*¹⁸. Powstało również kilka edycji krytycznych tego tekstu¹⁹. Do dzisiaj zachowało się około 26 manuskryptów tekstu autorstwa Gowindanathy²⁰. Dziesięć manuskryptów jest przechowywanych w Oriental Research Institute & Manuscripts Library w Tiruwanantapuram (mal. Tiruvananthapuram, forma zanglicyzowana: Thiruvananthapuram, Trivandrum), osiem z nich jest spisanych na liściach palmowych, pozostałe dwa manuskrypty to spisane na papierze transkrypty. Wszystkie zapisane są w piśmie malajalam, poza jednym rękopisem, który jest zapisany w dewanagarī (*devanāgarī*).

Biblioteka w Tiruwanantapuram prowadzi rejestr wcześniejszych właścicieli manuskryptów, udało mi się zatem pozyskać listę nazwisk osób, które wcześniej miały w posiadaniu rękopisy utworu Gowindanathy. W spisie biblioteki znalazły się następujące nazwiska:

- N. Nīlakanṭhar (Mēccēri illam)²¹ – właściciel Ms. 21634;
- S. Śrīdharan Namboodiri Avargal (Mathattil illam) – właściciel Ms. 10986 (rękopis został spisany w roku 1014 ery kollam²², czyli w roku 1839 według kalendarza gregoriańskiego);
- Kochukuttan Varyer Avargal (Śrīnārāyaṇapuram) – właściciel Ms. 5050 (rękopis został spisany w latach 1056–1057 ery kollam²³, czyli 1881–1882 według kalendarza gregoriańskiego);
- Brahmasri Udayan Aryan Namboodiripad Avargal (Puliyannoor Mana) – właściciel Ms. 11044;

¹⁸ O. Nowicka, *Conquering the World...*, *op. cit.*; *Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, *op. cit.*, s. 157.

¹⁹ *Inter alia: Śankarācāryacarita (Govindanātha)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), „Bharatiya Vidya” 1992, t. 52, nr 1–4, s. 57–140; Śankarācāryacarita, K.N.M. Namputiri Divakaran (red.) [w:] *Vedāngadīpti. Collected Works of K.N.M. Divakaran Namputiri*, P.N. Namboodiri (red.), Calicut 2013, s. 153–215. Więcej informacji o opublikowanych edycjach krytycznych tekstu *Śankaraćarjaćarita* autorstwa Gowindanathy w: O. Nowicka, *Conquering the World...*, *op. cit.*; *Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, *op. cit.*, s. 157.

²⁰ Są one przechowywane w: Cambridge University Library (jeden manuskrypt); Library of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Londyn (dwa manuskrypty); Oriental Research Institute, Majsur (kan. Maisūru, forma zanglicyzowana: Mysore; jeden manuskrypt); Saraswathi Mahal Library, Tańdżawur (tam. Tañcāvūr, forma zanglicyzowana: Thanjavur; jeden manuskrypt); Government Oriental Manuscripts Library, Čennaĳ (tam. Čennaĳai, forma zanglicyzowana: Chennai; trzy manuskrypty); Rajasthan Vidyapeeth Sahitya Samsthan Research Library, Udaĳpur (hin. Udaypur, forma zanglicyzowana: Udaipur; jeden manuskrypt) oraz w Vishveshvaranand Vedic Research Institute, Hośĳarpur (hin. Hośĳarpur, forma zanglicyzowana: Hoshiarpur; dwa manuskrypty). *New Catalogus Catalogorum. An Alphabetical Register of Sanskrit and Allied Works and Authors*, t. 32, S. Dash (red.), Chennai 2013, s. 318.

²¹ Zapis nazwisk i miejsc zamieszkania właścicieli rękopisów pozostawiam zgodny z zapisem w rejestrze biblioteki.

²² Informacja pochodzi z kolofonu manuskryptu.

²³ Informacja pochodzi z kolofonu manuskryptu.

- M.R. Ry Narayanan Namboodiri Avargal – właściciel Ms. L. 811²⁴;
- Ravi Brahmaddattan Namboodiripad Avargal (Pazhoor Panamanakkal) – właściciel Ms. 5375;
- Vennimalaṅghavan Karuṅākara Piśāroṭi – właściciel manuskryptu, z którego zrobiono transkrypt T. 251 (transkrypt przygotowano w roku 1989²⁵).

Według *New Catalogus Catalogorum* kilka rękopisów tekstu pozostaje w prywatnych kolekcjach rodzin Agalamannattu Mana (Akalamannattu Mana); Wadakkančeri²⁶ (jeden manuskrypt); Elankulattu Kurur Bhattatiri Manakkal (Elankulattu Kurūr Bhattatiri Manakkal), Ernakulam²⁷ (jeden manuskrypt); Killimangalattu Mana (Killimaṅgalattu Mana), Mullurkara²⁸ (jeden manuskrypt), Kirakkumbhagattu Mana (Kiḷakkumbhāgattu Mana), Puttankuriś²⁹ (jeden manuskrypt); oraz Puduwamana Mana (Putuvāmana Mana), Mulanturuti³⁰ (jeden manuskrypt). Dwa manuskrypty należały niegdyś do rodziny Deśamangalam Warijam (Deśamaṅgalam Vāriyam)³¹, jednak najprawdopodobniej nie zachowały się do dzisiaj.

Warto zauważyć, że zdecydowana większość rękopisów tekstu autorstwa Gowindanathy należała do rodzin braminów nambudiri, co potwierdza hermetyczny charakter keralskiej tradycji monastycznej reguły Śankary.

Następny tekst należący do omawianej tradycji literackiej – *Padmapadačarjačarita* – został opracowany przez K.V. Vasudevana Namboodiriego i w roku 2010 opublikowany przez Chinmaya International Foundation Shodha Samsthan³². W 1998 roku inny badacz – S. Sivakumar – przygotował w ramach pracy magisterskiej³³ edycję krytyczną tekstu, korzystając z trzech manuskryptów i jednego współczesnego transkryptu, znajdujących się w kolekcji Oriental Research Institute & Manuscripts Library, Tiruwanantapuram. Praca nie została jednak opublikowana. Do dzisiaj zachowały się tylko cztery manuskrypty *Padmapadačarjačarity*³⁴.

²⁴ L. w sygnaturze manuskryptu oznacza, iż jest on jedynie wypożyczony przez bibliotekę (L. = loan).

²⁵ Informacja podana na pierwszym folio (*recto*) transkryptu.

²⁶ Mal. Vatakkāñčeri, forma zanglicyzowana: Vadakkencherry.

²⁷ Mal. Eṅṅākūlam, forma zanglicyzowana: Ernakulam.

²⁸ Mal. Muḷḷūrkkara, forma zanglicyzowana: Mullurkara.

²⁹ Mal. Puttankuriś, forma zanglicyzowana: Puthenkurish.

³⁰ Mal. Muḷanturutti, forma zanglicyzowana: Mulanthuruthy.

³¹ *New Catalogus Catalogorum...*, t. 32, *op. cit.*, s. 318.

³² K.V. Vasudevan Namboodiri podczas edytowania tekstu korzystał tylko z jednego manuskryptu – Ms. 370 z biblioteki manuskryptów Government Sanskrit College, Tripunitura – nie jest to zatem edycja krytyczna.

³³ Praca została obroniona na Uniwersytecie Kerala, na Wydziale Orientalistycznym. Dostęp do pracy uzyskałam w Oriental Research Institute & Manuscript Library w Tiruwanantapuram.

³⁴ Znajdują się one w: Adyar Library (jeden rękopis), Oriental Institute in Baroda (jeden rękopis), Manuscript Library of Government Sanskrit College, Tripunitura (mal. Trippūñittura, forma zanglicyzowana: Thrippunnithura; jeden rękopis – transkrypt manuskryptu z Tekke Matham, kopia wykonana w 1944 roku) oraz w Oriental Research Institute & Manuscript Library w Tiruwanantapuram. W katalogu tej ostatniej instytucji wymienione są trzy manuskrypty, jednak podczas mojej wizyty w czerwcu 2019 roku zostałam poinformowana, iż dwa rękopisy uważane są za zaginione. Rękopis, który udało mi się skonsultować – L. 1264 – jest spisany na liściach palmowych w piśmie malajalam. Zaginiony manuskrypt L. 1245 był również spisany na liściach palmowych w piśmie malajalam, według kolofonu w roku 1064 ery kollam

Bhagawatpadamahimanuwarnanam (także *Bhagawatpadamahimawarnanam* / *Bhagavatpādamahimāvarnanam*) autorstwa Balagopalajatindry (Bālagopālaya-tīndra) pozostaje jedynie w formie rękopisów. Według *New Catalogus Catalogorum* zachowały się jedynie dwa manuskrypty zawierające tę hagiografię³⁵.

Utwór *Śankaračarjačaritam*, skomponowany w malajalam, odkryłam przez przypadek, przeglądając manuskrypt nr 184 z kolekcji Vaṭakke Maṭham Brahmasvam Vedic Research Centre w Triśśurze. Manuskrypt ten spisany jest na liściach palmowych, w piśmie malajalam. Tekst nie został uwzględniony w katalogu biblioteki. Nie spotkałam się dotychczas z inną kopią tego utworu. Rękopis nr 184 zawiera *inter alia* teksty normatywne keralskiej reguły monastycznej tradycji adwaita wedanty – *Sanjasakalpam* (*Sanyāsakalpam*), *Jaṭjačarasamgraha* (*Yatyācārasamgraha*) oraz *Mathapithika* (*Maṭhapīṭhikā*). Utwór *Śankaračarjačaritam* niestety jest niekompletny (liczy zaledwie cztery folio), ale zawiera datę skomponowania – 1060 rok ery kollam (1885 według kalendarza gregoriańskiego).

Edycja krytyczna hagiografii *Kusmandaśankarawidźaja*, znanej również pod tytułem *Śankarawidźajasamgraha* (*Śaṅkaravijayasamgraha*), autorstwa Puruszottamy Bharatiego została przygotowana przez Antarkara i opublikowana w „Oriental Thought” w 1962 roku³⁶. Według Antarkara zachowały się tylko dwa manuskrypty tego tekstu³⁷.

Utwór *Diwakaračarita* obecnie uważa się za zaginiony. Pozostały jedynie jego dwa streszczenia w języku malajalam: jedno w formie prywatnych notatek przełożonego Naduwil Matham, drugie umieszczone na drewnianej tabliczce – znajduje się ono w klasztorze w Tiruwanantapuram (instytucja afiliowana z Naduwil Matham), gdzie mieszka Swamijar Naduwil Matham.

(1889 według kalendarza gregoriańskiego) na zlecenie przełożonego Tekke Matham – Swamijara (mal. svāmiyār – przełożony klasztoru) Karippaly Tirumanasa (Karippāla Tirumanasa, skryba – Pizaratt Narajan/Piṣaratt Nārāyaṇan). Rękopis 12800, obecnie również zaginiony, także był spisany na liściach palmowych w piśmie malajalam. Według rejestru biblioteki wcześniej należał do kolekcji Tiruwarppu Matham (Tiruvārppu Maṭham, instytucja ta jest afiliowana przy Tekke Matham). S. Sivakumar w swojej pracy magisterskiej wspominał również o transkrypcie tekstu *Padmapadačarjačarita* spisanym na papierze, który został przygotowany dla Adyar Library w Ćennaj w roku 1918. Rękopis, jak podaje Sivakumar, był spisany w piśmie grantha. S. Sivakumar, *Padmapādacaritam. A Critical Edition*, Kariavattom 1998 (nieopublikowana praca magisterska).

³⁵ Jeden z nich to transkrypt (spisany na papierze) przechowywany w Oriental Research Institute & Manuscript Library w Tiruwanantapuram (właścicielem manuskryptu, na podstawie którego została sporządzona owa kopia, miał być Kunnattunattu Punnorkkotu Mana Tuppan Tuppan Nambudiripad/Kunnattunāṭṭu Punnōrkkōṭu Mana Tuppan Tuppan Nampūtiripāṭu). Drugi rękopis znajduje się w Sarasvati Bhavan Library w Sampurnanand Sanskrit University w Waranasi. *New Catalogus Catalogorum. An Alphabetical Register of Sanskrit and Allied Works and Authors*, t. 15, S. Dash (red.), Chennai 2007, s. 181.

³⁶ *Śaṅkaravijaya Saṃgraha (Puruṣottama Bhārati)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), „Oriental Thought” 1962, t. 6, nr 1, s. 1–17.

³⁷ Jeden znajdujący się w bibliotece manuskryptów Oriental Research Institute w Majsurze, drugi przechowywany w prywatnej kolekcji sannjasina (skr. samnyāsina – „asceta”) zwanego Swami Sačcīdananda Saraswati (Svāmi Saccidānanda Sarasvatī) z Adhjatma Prakāśa Karjalaja (Adhyātma Prakāśa Kāryālaya, organizacja propagująca filozoficzną doktrynę Wedanty) w miejscowości Holenarasipura (Karnataka). *Śaṅkaravijaya Saṃgraha (Puruṣottama Bhārati)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), *op. cit.*, s. 2.

Śankarabrahmanandawilasam autorstwa Alattura Anudźana Nambudiripada została opublikowana przez Kerała Sahitja Akademi (Kēraḷa Sāhitya Akkādami) w Triśśurze na początku XX wieku.

Aparat metodologiczny

Cechą szczególną keralskiej tradycji hagiograficznej jest wykorzystanie skontekstualizowanej przestrzeni³⁸. Legenda o życiu filozofa zostaje przemieszczona, a religijny koncept panindyjski podboju czterech stron świata (skr. *digvijaya*) jest dokładnie odwzorowany w lokalnej mikroskali. Omawiana tradycja literacka odtwarza legendarną mapę życia Śankary i wpisuje ją w geograficzną przestrzeń jednego tylko keralskiego miasta. Jak zatem łatwo można zauważyć, kategoria miejsca wysuwa się na pierwszy plan w badanej praktyce literackiej. Z tego względu zastosowany przeze mnie aparat metodologiczny opiera się głównie na podejściu teoretycznym kartografii literackiej. Podczas analizy lokalnych praktyk literackich kluczowym pojęciem jest mapa i jej zdolność nie tylko do reprezentowania przestrzeni, ale również jej kreowania i przekształcania. Zastosowanie metody kartografii literackiej umożliwiło zrozumienie kulturowego procesu „wytwarzania miejsc”, czyli nadawania określonym miejscom danych znaczeń, funkcji i symbolicznych wartości³⁹. Jak przekonuje Robert Tally, formą mapowania może być już sam akt opisywania przestrzeni⁴⁰. Pisarz tworzy bowiem mapę narracyjną, ustalając pewną skalę, dokonując określonej selekcji, eksponując niektóre lokalizacje *etc.* W rezultacie za sprawą literackiego opisu neutralne miejsca stają się rozpoznawalne⁴¹. Przykładami wykreowania swobodnego rodzaju map narracyjnych wydają się właśnie teksty należące do lokalnej tradycji hagiograficznej w Kerali.

Kartografie literackie keralskich hagiografii

Utwór *Śankaračarjačaritam* – z manuskryptu nr 184 (tekst skomponowany w malajalam) – już od pierwszego wersu szkicuje krajobraz Kerali. Tekst rozpoczyna się

³⁸ „Humans constantly make judgments of the spaces they use or are located in. These judgments shape their moods and behaviour and their perceptions and meanings of dwelling environments. Other than existential and tangible realities, humans also have belief-based constructs of perception for the not-so-easily understandable or explainable aspects. Metaphysical connotations enhance these perceptions and meanings. From the viewpoint of human perception, spatiality can be about one’s experience of space; a sense of wonder, peace and joy, boredom, being overwhelmed or lost and the feelings that help define that sense. This has also to do with how the space is architecturally constructed. Space has certain influential attributes to provoke a human response”. M. Desai, *op. cit.*, s. 166.

³⁹ B. Piatti, L. Hurni, *Editorial. Cartographies of Fictional Worlds*, „The Cartographic Journal” 2011, t. 48, nr 4, s. 222.

⁴⁰ R.T. Tally Jr., *Spatiality*, London–New York 2013, s. 45.

⁴¹ E. Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Kraków 2014, s. 152–157; O. Nowicka, *In the Footsteps of Śankara...*, *op. cit.*, s. 61–62.

od opisu rzeki Perijar (Periyār): wymienione są różne nazwy rzeki oraz jej dopływy, zilustrowano drogę, jaką pokonuje rzeka, oraz miejscowości, przez które przepływa. W dalszej części dzieła zostaje przytoczony mit fundacyjny świątyni Tiruwallamam Tulli (Tiruvallamam Tulli) w Matturze (mal. Maṭṭūr, forma zanglicyzowana: Mattoor) niedaleko Kaladi – legenda ściśle wiąże powstanie świątyni z postacią matki Śankary. Tekst wyjaśnia rytualistyczne powiązanie sannjasinów tradycji adwaita wedanty wywodzących się ze społeczności braminów nambudiri ze sławną świątynią Padmanabhy (mal. Padmanābhasvāmī kṣētram) w Tiruwanantapuram. Następnie utwór opisuje pielgrzymowanie Śankary po regionie Kerali, które kończy się w Triśśurze, gdzie filozof zakłada cztery instytucje monastyczne i przekazuje je swoim czterem uczniom:

[...] *aññine ponnu tr̥śśivaperur vannu t̥masikkukayum
aviṭe vakkattu munpe orkkikkal paṭiññāre ciṛayute uñṭākkīṭuṅṭa oru maṭham atil t̥masiccū
nālu śiṣyakaḷkkum maṭham vervvere uñṭākki*
[brakujący fragment]
*onnāmatte śiṣyanāya patmapadācāryarkku koṭukkukayum
naṭuvile maṭham rañṭāmatte śiṣyanāya sureśvarācāryarkku koṭukkayum
vaṭakke maṭham mūnnāmatte śiṣyanāya patmadaḷācāryyakku koṭukkukayum
tekke maṭhattinre tekkupurattu uñṭāyirunna maṭham toṭakācāryyakku koṭukkukayum ceytu
ippoḷ atu tr̥kkaḷikkāṭṭu maṭhamāṅṅu*
(Ms. 184: Śānkarācāryacaritam)

[...] *Udał się tą drogą i przybył do Triśśiwaperur (Triśśur), by tam osiąść.
Tam, na brzegu Padiññare Ćira (Zachodni Staw), znajdował się klasztor, w którym Śankara się zatrzymał.
[Następnie] zbudował dla swych [czterech] uczniów oddzielne klasztory.
[brakujący fragment]
[.. zbudował, by] przekazać pierwszemu uczniowi Padmapadzie.
Naduwil Matham [zbudował], by przekazać go drugiemu uczniowi Sureśwarze.
Wadakke Matham [zbudował], by przekazać go trzeciemu uczniowi Padmadali.
Klasztor, który znajduje się po południowej stronie Tekke Matham, przekazał czwartemu uczniowi Totace.
Teraz to jest Trikkarikkattu Matham⁴².*

Podobnie sanskrycka Śānkarācāryacarita autorstwa Gowindanathy w dużym stopniu poświęcona jest opisowi keralskiej geoprzestrzeni. W tekście zawarte są opisy tamtejszych rzek, świątyń, świętych brodów i ich cudownych właściwości. Pojawiają się również wzmianki o lokalnych braminach, którzy mają uświetniać tę ziemię. Jednak najistotniejszym fragmentem tego utworu, w świetle naszych rozważań o kartografiach literackich w kontekście lokalnego monastycyzmu adwaita wedanty, jest ostatni rozdział, który podaje, iż Śankara osiągnął samadhi (skr. *samādhi* – „wyzwolenie po śmierci”) w Triśśurze, w świątyni Wadakkunnathana. Autor, odwołując się do owej świątyni, używa sanskryckiego terminu Wriszačāla

⁴² Wszystkie tłumaczenia w artykule są mojego autorstwa.



Fot. 1. Od lewej: Wadakke Matham, Naduwil Matham, Tekke Matham (Triśśur)

Fot. Olga Nowicka.

(skr. *vr̥ṣācala* – „wzgórze byka”)⁴³. Zanim jednak Śankara osiąga samadhi w świątyni Wadakkunnathana, czci wszystkie bóstwa, którym poświęcona jest świątynia. Fragment tekstu, który przytacza tę część historii, podaje wiele szczegółów dotyczących planu kompleksu świątynnego – utwór opisuje bowiem pokonaną przez filozofa trasę i lokalizacje pomniejszych wewnętrznych świątyń, jak również lokalne zwyczaje dotyczące adoracji poszczególnych bóstw. Świadczy to o zaznajomieniu Gowindanathy z lokalnym obyczajem oraz samą świątynią Wadakkunnathana. Autor w swoim utworze odnosi się do wzgórza, na którym znajduje się świątynia, nazywając je Dakszina Kailasa (skr. *dakṣiṇa-kailāsa*), czyli „Południowa Kailasa” – stwierdzając tym samym, iż miejsce to jest odpowiednikiem góry Kailasa (północnej siedziby boga Śiwy) na południowym krańcu Indii. Utwór *Kuszmadaśankaravidźaja* Puruszottamy Bharatiego również podaje, iż Śankara osiągnął wideha-mukti w świątyni Wadakkunnathana, aczkolwiek świątynię tę określa terminem Wriszadri (skr. *vr̥ṣādri* – „góra byka”):

taḥ kṣetrāṇi punyāni tīrthāni ca niṣevya saḥ |
krameṇa śiṣyasamyukto vr̥ṣācalam avāptavān ||9.18||
tatra dakṣiṇakailāse nivasann ekadā guruḥ
jñātvā nijaśarīrantaṃ saha śiṣyaiḥ prasannadhīḥ || 9.19. ||
kāsāre paścime snātvā natvā tatratiyam īśvaram
śrīmūlasthānam āsādya cakre tasya pradakṣiṇam || 9.20.||
gopureṇāntarāviśya kṛṣṇaṃ natvā yatīśvaraḥ
vāhanendraṃ [tri]purārāter gatvā vr̥ṣabham ānamat ||9. 21.||
deśikendro mahāyogī stotraṃ kurvan sa vaiṣṇavam|
viveśa paramānandaṃ bhānubimbāntarasthitam|| 9.64.||
(Śaṅkarācāryacarita, Govindanātha⁴⁴)

⁴³ Po zachodniej stronie *sanctum sanctorum* w świątyni Wadakkunnathana znajduje się rzeźba przedstawiająca białego byka Nandikeśwara (Nandikeśvara) – wierzchowca Śiwy. K.R. Vaidyanathan, *Temples and Legends of Kerala*, Bombay 1982, s. 141.

⁴⁴ *Śaṅkarācāryacarita (Govindanātha)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), *op. cit.*, s. 57–140.

*Odwiedziwszy [wiele] przybytków bóstw i dobrowróżbnych świętych brodów,
Razem z uczniami stopniowo dotarł na Wzgórze Byka. ||9.18.||
Tam, na [górze zwanej] Południową Kailasą, nauczyciel niegdyś przebywał.
Gdy zrozumiał, iż jego koniec się zbliża,
Ten o czystym umyśle, wraz z uczniami, dokonał ablucji w Zachodnim Stawie i poklonił się
tamtejszemu bóstwu.
Zbliżywszy się do Śrimulasthanam⁴⁵, okrążył je. ||9.19–20.||
Najlepszy pośród ascetów wszedł przez główną bramę i poklonił się Krisznie.
[Następnie] udał się do najlepszego pośród wierzchowców – wierzchowca Wroga Tripury, i po-
kłonil się bykowi. ||9.21.||
Najlepszy pośród nauczycieli, wielki jogin, po skomponowaniu hymnu wielbiącego Wisznu⁴⁶,
osiągnął stan najwyższego szczęścia i wniknął w dysk słońca. ||9.64.||*

[...] *tataḥ śiṣyair̥ parivṛto vṛṣādrīśam gurur̥ yayau ||5.15.||
svāyuso 'ntam sa vijñāya natvā tatradyadevataḥ |
bhaktyā kurvan haristotraṃ śivalokam avāpa saḥ ||5.16.||
(Kūṣmāṇḍaśaṅkaravijaya, Puruṣottama Bhārati⁴⁷)*

*Wówczas nauczyciel, wraz z uczniami, udał się do Pana [rezydującego] na Górze Byka. ||5.15||
Zrozumiał, iż jego żywot się kończy, poklonił się tamtejszym bóstwom.
[Następnie], pelen pobożności, skomponował hymn wielbiący Harięgo i wstąpił do Świata Śiwy
||5.16||*



Fot. 2. Świątynia Wadakkunnathana (Triśśur)

Fot. Olga Nowicka.

⁴⁵ Śrimulasthanam (Śrīmūlasthānam) – platforma wzniesiona wokół pnia drzewa figowca, ulokowana przed zachodnią bramą świątyni Wadakkunnathana.

⁴⁶ Fragment ten wydaje się szczególnie interesujący ze względu na to, że świątynia Wadakkunnathana poświęcona jest bogu Śiwie. Wytlumaczeniem tego epizodu jest najprawdopodobniej orientacja religijna sannjasinów keralskiej tradycji monastycznej adwaita wedanty – są oni wisznuitami (informacja pozyskana od przełożonego Naduwil Matham 3.10.2016).

⁴⁷ Śaṅkaravijaya Saṅgraha (Puruṣottama Bhārati) [in Sanskrit; English Introduction], W.R. Antarkar (red.), op. cit., s. 1–17.

Padmapadačarjačarita także zawiera obszerne opisy krajobrazu Kerali⁴⁸. Pierwszy rozdział utworu poświęcony jest w całości pielgrzymowaniu (skr. *tīrthayātrā*) Padmapady po Kerali⁴⁹. W tekście wymieniane są najważniejsze święte brody (skr. *tīrtha*) oraz świątynie (skr. *kṣetra*) keralskie, zawarta jest w nim również pochwała lokalnych braminów. Autor poświęcił znaczącą część utworu obszernym opisom lokalnej geoprzestrzeni, podaje także podział terytorialny Kerali, która ma dzielić się na trzy regiony (*khaṇḍa*): Północny (*Uttarakhaṇḍa*), Środkowy (*Madhyamakhaṇḍa*) oraz Południowy (*Dakṣiṇakhaṇḍa*):

tasminn āsetugokarnamite keralamaṇḍale |
tīrthāni kṣetramukhyāni devatāyatanāni ca || 3.9.||
bahulāni ca tatraiva dṛśyante dvijasattama |
tatra khaṇḍatrayamitā mahī keralasaṃjñitā || 3.10.||
nīlākanyākumāryantaṃ khaṇḍaṃ dakṣiṇaṃ ucyate |
ākumāranilānadyor madhyaṃ madhyamaṃ tīritam || 3.11.||
tadādi gokarnamitam uttaraṃ khaṇḍaṃ ucyate |
itthaṃ khaṇḍatrayamitaṃ keralaṃ viṣayaṃ viduḥ || 3.12.||
(Padmapādacaritam⁵⁰)

W owym kraju, [zwanym] Keralą, który rozciąga się od Gokarny aż do Mostu [Ramy]⁵¹, [znajdują się] święte brody oraz bóstw siedziby, najwspanialsze pośród [wszystkich] świątyń. || 3.9.||

O najcnotliwszy pośród podwójnie urodzonych! Gdzie widzi się tak wiele [świętych przybytków], tam właśnie znajduje się kraina, podzielona na trzy części – zwana Keralą. || 3.10.||

Część [tej krainy, która rozpoczyna się] przy [rzece] Nila, a kończy przy Kanjakumari, zwana jest Południową.

[Część] pomiędzy rzekami Kumara i Nila zwana jest Środkową. || 3.11.||

Od [skrajnej części Środkowej] aż do Gokarny rozciąga się natomiast część zwana Północną.

Ów trójpodział kraju, [który nazywany jest] Keralą, [wszyscy] znali. || 3.12.||

W utworze określone jest również pochodzenie samego Padmapady, który – jak wskazuje autor – miał być braminem pochodzącym z Kerali, z wioski Kundam (Kuṇḍam Grāma, *grāma* – „wieś”, „wioska”):

śrīkuṇḍagrāmasaṃjñāṃ tat kṣetram asti mahattaram |
yatra saṃnihito nityaṃ dhūrjaṭiḥ parameśvaraḥ || 3.29. ||
(Padmapādacaritam)

Owo miejsce, znane jako wioska Kunda, jest głęboko poważane.

Tam właśnie zawsze obecny jest najwyższy bóg o spleątanych włosach na czubku [głowy]⁵².

⁴⁸ W utworze jest również wspomniany władca Kerali: *keralādhipatiḥ [...] sa ca sarvagunopeto nāmataḥ kulaśekharaḥ || Władcę Kerali [...] jest ten o wszelkich cnotach, zwany Kulaśekhara. || Padmapādacaritam || 3.2. ||*

⁴⁹ Co istotne, mimo iż *Padmapadačarjačarita* jest hagiografią Padmapady, tekst ma taką samą strukturę jak hagiografie samego Śankary czyli koncentruje się wokół motywu pielgrzymki – symbolicznego podboju terytorialnego.

⁵⁰ *Padmapādacaritam*, K.V. Vasudevan Namboodiri (red.), Veliyanadu 2010.

⁵¹ Chodzi tu o miejscowość Rameśwaram, gdzie sytuuje się Most Ramy. Konotacja ta ma swe źródło w *Ramajanie* (*Rāmāyaṇa* – epos staroindyjski, którego autorstwo przypisuje się Walmikiemu [*Vālmiki*]).

⁵² Chodzi tu o boga Śiwę.

Tekst kończy się wniebowstąpieniem (skr. *svargārohana*) Padmapady w aśramie w Badari (Badarī)⁵³ – co może sugerować, iż autor w swoim dziele nie tylko szkicuje lokalną mapę tradycji śankarycznej, ale również finalnie lokuje ją w szerszej perspektywie panindyjskiej tradycji monastycznej sannjasinów „dziesięciu imion”.



Fot. 3. Wizerunek Śankary w Wadakke Matham Brahmaswam, Triśśur
Fot. Olga Nowicka.

Podsumowanie

W niniejszym artykule przytoczyłam zaledwie kilka przykładów z wybranych tekstów. Autorzy pozostających, nieomówionych tutaj hagiografii w podobny sposób szkicują w swoich utworach mapę regionalnej tradycji śankarycznej. Tym, co łączy dzieła tej tradycji, jest silnie zaakcentowana przestrzeń lokalna. Hagiografowie w swoich utworach przyjmują pewną skalę (mikroskalę w porównaniu z perspektywą panindyjską), wyznaczają granice literackiego terytorium, dokonują świadomej selekcji, eksponując konkretne punkty topograficzne, które później stają się rozpoznawalne za sprawą literatury hagiograficznej. W wyniku tego zabiegu poszczególnym miejscom nadane zostają znaczenia. Keralskie hagiografie opisują i zarazem kształtują terytorium. Utwory te, wymieniając poszczególne punkty orientacyjne – takie jak klasztory, świątynie, święte brody – kształtują szlak pielgrzymkowy. Przyczyniają się one zatem do kulturowego procesu „wytwarzania miejsc” (ang. *making places*) poprzez nadawanie im znaczeń, funkcji i symbolicznych wartości⁵⁴. Teksty te

⁵³ *Padmapādacaritam*: 9.35. W tym miejscu znajduje się Dźjotirmatha Pitha – centrum monastyczne założone przez Śankarę na północy Indii (według kanonicznej, panindyjskiej tradycji hagiograficznej).

⁵⁴ B. Piatti, L. Hurni, *op. cit.*, s. 222.

projektują serie połączonych miejsc, odwołując się do koncepcji i praktyki religijnej⁵⁵. Omawiana tradycja hagiograficzna precyzyjnie lokuje wernakularny wariant monastycyzmu adwaita wedanty na mapie Kerali, dając lokalnej regule przestrzenną legitymizację. Warto jednak zauważyć, iż keralscy żywotopisarze dostosowali i wykorzystali w swoich dziełach klasyczny indyjski topos terytorialnego podboju (*digvijaya*), wzorując swoje utwory na kanonicznych *Śankara-digwidżajach* (*Śankaradigvijaya*), czyli jednocześnie „umieszczali swoje dzieła na tle szerszego literackiego *universum*”⁵⁶ i panindyjskiej tradycji monastycznej⁵⁷.

Keralska literatura hagiograficzna jest ważnym źródłem rejestrującym regionalną tradycję monastyczną według modelu Śankary. Lokalne podania opisują genezę wernakularnego monastycyzmu i dokładnie lokują tę tradycję na mapie Kerali. Mimo iż łączenie keralskich instytucji z postacią filozofa ma wyraźnie ideologiczny charakter i prawdopodobnie znikomą wartość historyczną, to mapy narracyjne zawarte w badanych utworach wskazują lokalizacje poszczególnych ośrodków monastycznych i powiązanych miejsc pielgrzymkowych. Z tego względu omawiana praktyka literacka może się w znaczącym stopniu przyczynić do uzupełnienia luk w regionalnej mikrohistorii.

Bibliografia

- Antarkar W.R., *Śaṅkara-Vijayas. A Comparative and a Critical Study*, Mumbai 2003.
- Antarkar W.R., *Śaṅkara-Vijayas. A Comparative and a Critical Study. Appendix*, Mumbai 2003.
- Bader J., *Conquest of the Four Quarters: Traditional Accounts of the Life of Śaṅkara*, New Delhi 2000.
- Bronner Y., Shulman D., ‘A Cloud Turned Goose’: *Sanskrit in the Vernacular Millennium*, „Indian Economic Social History Review” 2006, t. 43, nr 1, s. 1–30.
- Clark M., *The Daśanāmī-Saṃnyāsīs. The Integration of Ascetic Lineages into an Order*, Leiden 2006.
- Cosmopolitanism and Regionalism in Indian Cultural Dynamics*, C. Bignami, E. Dębicka-Borek (red.), Kraków 2016.
- Desai M., *Wooden Architecture of Kerala*, Ahmedabad 2018.
- Feldhaus A., *Connected Places: Region, Pilgrimage and Geographical Imagination in India*, New York 2003.
- Kulke H., Rothermund D., *A History of India*, London–New York 2004.
- New Catalogus Catalogorum. An Alphabetical Register of Sanskrit and Allied Works and Authors*, t. 15, S. Dash (red.), Chennai 2007.
- New Catalogus Catalogorum. An Alphabetical Register of Sanskrit and Allied Works and Authors*, t. 32, S. Dash (red.), Chennai 2013.
- Nowicka O., *Conquering the World, Subduing the Minds: Śaṅkara’s digvijaya in the Local Context*, „Cracow Indological Studies” 2016, t. XVIII, s. 145–166.

⁵⁵ A. Feldhaus, *Connected Places: Region, Pilgrimage, and Geographical Imagination in India*, New York 2003, s. 13.

⁵⁶ Y. Bronner, D. Shulman, ‘A Cloud Turned Goose’: *Sanskrit in the Vernacular Millennium*, „Indian Economic Social History Review” 2006, t. 43, nr 1, s. 5.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 6.

- Nowicka O., *In the Footsteps of Śaṅkara: Mapping a Pan-Indian Digvijaya in the Local Space of Kerala* [w:] *Polish Contributions to South Asian Studies*, D. Stasik (red.), Warszawa 2017, s. 60–69.
- Nowicka O., *Local Advaita Vedānta Monastic Tradition in Kerala: Locating, Mapping, Networking*, „The Polish Journal of the Arts and Culture New Series” 2019, nr 9(1), s. 27–51.
- Padmapāḍacaritam*, K.V. Namboodiri Vasudevan (red.), Veliyanadu 2010.
- Parpola M., *Kerala Brahmins in Transition. A Study of a Nampūtiri Family*, Helsinki 2000.
- Piatti B., Hurni L., *Editorial. Cartographies of Fictional Worlds*, „The Cartographic Journal” 2011, t. 48, nr 4, s. 218–223.
- Pickles J., *A History of Spaces. Cartographic Reason, Mapping and the Geo-Coded World*, London 2004.
- Rybicka E., *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Kraków 2014.
- Sax W.S., *Conquering the Quarters: Religion and Politics in Hinduism*, „International Journal of Hindu Studies” 2000, t. 4, nr 1, s. 39–60.
- Sivakumar S., *Padmapāḍacaritam. A Critical Edition*, Kariavattom 1998 (nieopublikowana praca magisterska).
- Sundaresan V., *Conflicting Hagiographies and History: The Place of Śaṅkaravijaya Texts in Advaita Tradition*, „International Journal of Hindu Studies” 2000, t. 4, nr 2, s. 109–184.
- Śaṅkarācāryacarita*, K.N.M. Namputiri Divakaran (red.) [w:] *Vedāṅgadīpti. Collected Works of K.N.M. Divakaran Namputiri*, P.N. Namboodiri (red.), Calicut 2013, s. 153–215.
- Śaṅkarācāryacarita (Govindanātha)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), „Bharatiya Vidya” 1992, t. 52, nr 1–4, s. 57–140.
- Śaṅkarācāryacaritam*, Ms. 184, Vāṭakke Maṭham Brahmasvam Vedic Research Centre, Thrissur.
- Śaṅkaravijaya Saṃgraha (Puruṣottama Bhārati)* [in Sanskrit; English introduction], W.R. Antarkar (red.), „Oriental Thought” 1962, t. 6, nr 1, s. 1–17.
- Tally R.T. Jr., *Spatiality*, London–New York 2013.
- Vaidyanathan K.R., *Temples and Legends of Kerala*, Bombay 1982.